

На гости при лешоядите

Еберхарг Унджиян

От седмица вече обикаляме долината на Ломовеите в търсене на подходяща гнездова дупка на египетския лешояд (*Neophron percnopterus*). Навсякъде разпитваме местните хора. Те добре познават нашата птица, както личи от многото имена: клекавица (Баниска, Широково), усорляк, усорлица (Нисово), още ак буба (белият баща), ой баба, гащур баба, говнушка.

Списъкът може да се допълни и от други места, където се среща (или се е срещал). Накрая по Бели Лом, в участъка между Нисово и Писанец намираме това, което търсим.

Иван поема хвърленото от Таню въже и завърза въжената стълба на него. Таню се спуска на рапел от ръба на скалите до гнездовата дупка. Изтегля стълбата и я закрепва с клинове. В единия закача швейцарски карабинер, който се затваря с винт. През него ще минава осигуряващото въже. Постро-

яваме палатка скривалище и поставяме празно лимонадено шише. То ще замести обективите на нашите фотоапарати, с които ще работим после и окончателно слизаем. С това е завършен първият, подготвителен етап

на нашата работа. Оставяме птиците на мира, за да могат да привикнат към променената обстановка и да се убедят, че насоченото към тях „око“ не е опасно. От терена внимателно наблюдаваме с бинокли. Стремим се да сме

на едно ниво с гнездовата дупка, за да можем да видим птиците. Около 2 часа по-късно лешоядите се завръщат. Обикалят малко недоверчиво, кацат наблизо и – за наша радост – едната каца на ръба и влиза вътре. Стратегическата ни хитрост е успяла!

Всъщност това съвсем не е първото ни запознанство с тази интересна и красива птица. Още през 1961 г., съвсем в началото на кариерата ми на „полеви биолог“, заедно с И. Хаджииванов, открихме достъпна гнездова дупка по долината на Черни Лом, до с. Табачка, Русенско. За наш късмет имаше корниз, около 40 – 50 см широк, по който успяхме да се изкатерим до горе. Оказа се, че голяма плоча се е отделила от основната скала. Използвайки техниката „каминно катерене“ – гърбът опрян в едната скала, краката в отсрещната – стигнахме до гнездовата дупка. Малкият лешояд уплашено гледаше към двукраките чудовища, нахлули в неговото гнездо... И не носещи отгоре на това и храна! След неговото излитане повторно посетихме гнездовата дупка и прибрахме остатъците от храната за фонда на музея.

Птиците са дошли в началото на април от зимните си квартири в Африка на юг от Сахара. Ако не са свързани още от там, се събират непосредствено след пристигането в родината. Доколкото се знае, лешоядите, подобно на всички по-едри птици, живеят в пожизнен брак. Обикалят заедно скалите, за да подновят старата или потърсят нова гнездова дупка. По правило с южно изложение (с по-малки или по-големи

отклонения). Таню, който е обикалял кажи-речи цяла България, за да напише своята публикация за египетския лешояд, е намерил навсякъде такова разположение. Нашата цел е да извършим пълна документация на биологията в течение на годината.

Ние, това сме: Таню Мичев (1939 – 2018), тогава завеждащ Биологичната станция на БАН в Сребърна, И. Хаджииванов (1931 – 1997), някогашния препаратор на отд. Природа на Исторически музей в Русе, Лотар Пютерт (1931 – 2014), фотограф натуралист и автор на книги и статии, Петер Фалгатер и двамата от Лайпциг (бивша ГДР) и моя милост. Годината е 1964 и по-следващите.

Седмица по-късно се качваме горе на смени, осигурени от гругар долу. Катеренето по скали на височина 20 – 40 м не е увеселителна разходка в градската градина! Въжената стълба е изработена от нас. Лотар и Петер са гонесли алуминиевите стъпала. Ние сме осигурили стоманената проволка, гар от УППД – тогава Управление, а днес Агенция за

Египетски лешояд

Често изобищо не строят гнездо, а снасят направо на земята

поддържане плавателния път на р. Дунав. Още веднъж благодарност за неоеценямата услуга!

Лешоядите снасят към края на април или първите дни на март от едно до две яйца, около 66 x 50 мм, с безредно разпределени кафяви петна на белезникав фон. Фактически са единственият вид от групата, отглеждащи до 2 малки. Останалите – белоглавият (*Gyps fulvus*), карталът (*Vultur monachus*) и брагата (*Gypaetus barbatus*) – само по едно. Като се изключи човекът, в природата нямат врагове. Така че ниският прираст е (или по-точно е бил) достатъчен за поддържане нормална численост на вида. Освен това лешоядите живеят дълго – до тридесетина години. Това е установено в плен, в зоологически градини.

Навремето, през 60-те години, когато започнах работа, по долините на Ломовете – както и извън границите на обявения през 1970 г. Природен парк – са гнездили по наша преценка 25 до 30 двойки. Значи биологичната продукция на ландшафта е била достатъчна, за да ги издържа. Освен това трябва да се има

пред вид, че тогава селата бяха още живи.

Често изобищо не строят гнездо, а снасят направо на земята. Малката вдлъбнатина е „постлана“ с кости на разни животни, вълна, стари парцали. Намирали сме още чорапи, веднъж една барета и други подобни „гарнитури“. Понякога, пишат и чужди автори – френски и руски, се среща натрупване на съчки и други материали, особено ако гнез-

довата гунка е ползвана много години наред. По изключение се съобщава и за гнезда по дървета.

Мътенето продължава 40 – 42 гена, като двамата партньори си поделят родителските грижи. Започва се от снасянето на първото яйце. Малкото или малките се излюпват към края на май или началото на юни. В тази начална фаза птиците са още много чувствителни. Затова се задоволяваме с наблюдение от отсрещната височина. Забелязваме раздвижване. Птиците започват по-често да прелитат. На първо време единият родител стои постоянно в гнездовата гунка да топли все още съвсем безпомощните малки. Другият партньор носи храна. Каква, ще установим по-късно.

Един ген се решаваме. Използваме краткотрайното отсъствие на птиците и един от нас се качва горе. Останал без дъх – 20 мера въжена стълба не са шега – се хваща за скалата (не за клина!). Прехвърля се вътре, откача осигурителното въже и го завързва за швейцарския карабинер, през който минава и се

вмъква в палатката. Сяда на един стол – развалина, приватизиран от двора на училището. Изважда триногата от раницата и прикрепва фотоапарата на стативната глава. И започва великото чакане – търпение му е майката! Минутите се въртят бавно, безкрайно бавно. Часовете се нижат.

Малките са се излюпили неедновременно и им личи. Все още са безпомощни топчици, облечени в бял пух. Родителите ще дойдат, когато намерят храна. Ето, малките са ги усетили. Птицата каца на края на скалата и отива до тях. Пуска лалугера на земята – дали е хванат на поляната или го е намерила пребит или прегазен? На снимката се вижда как застъпва плячката с крак, с клюна откъсва малки парченца и ги подава в отворените човки на малките гладници. Родителите носят повече храна, отколкото малките могат да поемат. Останките тихо „ферментират“ с помощта на армия от ларви на мухи. Синигери са открили този благодатен източник и редовно посещават гнездовата дупка да си похапнат от апетитните тлъсти ларви.

След две седмици пилетата са пораснали колкото млади кокошки. Вече могат да се изправят на крака и да се придвижват, без веднага да паднат на гърди. Ето, че милите „родители-хранители“ пристигат отново. Малките показват адекватна реакция – видели са идващите родители и издават хъркащи звуци, нещо като „хрий-хрий“.

И трепкат с криле, както сигурно сте виждали при врабчетата по улиците в града. Възрастните птици почти не издават звуци, освен едно „ги-ги-ги“ по време на брачните полети. Честотата на посещенията зависи от лесното или по-трудно намиране на храна. Ние сме регистрирали 4 – 5, най-много 6 идвания на ден. Друг наш колега, наблюдавал двойка, чиято гнездова дупка била разположена близо до свинеферма, е установил, че птиците долитат средно на половин час. А нашият приятел, ветеринарният съветник г-р Волфганг Баумгарт, ни е разказал за двойка в Сливенския балкан. Те очевидно са били силно затруднени да изхранят двете си малки. Сутринта излитали и настъпила пауза от 6 – 8 часа. Едва към обед успявали да донесат нещо. След хранене птиците обикновено си почиват на определени места около гнездото, белязани с белите пръски на изпражненията. Храненето е запечатано от Таню и Петер. В

Малките са безпомощни и сравнително дълго се нуждаят от закрилата на здравето семейство на родителите

Полезен събирач и хигиенизатор

стремежа си да не безпокоя птиците не съм се качвал повече и затова нямам негативи от този период.

При лешоядите като типични гнездожилци, гнездовият период е продължителен – трае от 70 до 85 дни. Накрая малките са израснали почти като родителите си, но с кафяво оперение. Тогава окончателно напускат „топлото гнезденце“. В нашия случай по-голямото беше излетяло преди около седмица. В бележника си съм записал: „19 август 1964, 3 часа следобед. Двете възрастни птици и едно младо кръжат наоколо.“ На следния ден направих снимки на второто младо. Показаха се последни. Вероятно провокирано от моето присъствие, то също излетя.

Още няколко нощи младите се връщат да преспят в гнездовата дупка. Седмица по-късно, в края на август, най-късно началото на септември, те ще поемат към топлите страни. Само по изключение е било намерено младо, вероятно излюпено по долината на Мали Лом, в средата на септември по шосето Писанец – Вятково. Донесоха го в музея. Хранихме го няколко дни и тогава също излетя. Двете поколения ще прекарат заедно зимата, през което връзката

геца – родители все още работи. Както е при гнездожилците, младите имат дълъг период на обучение. Задължително е младите да летят заедно с родителите. Ако летят сами, вместо над сушата минават над морето и ги сполетява нещастна съдба. Колегата Георги Георгиев беше любезен да ме осведоми за три млади, двесте излюпени в Зоопарка на Виена и едно в Париж. Те бяха снабдени със сателитни предаватели в ПП „Русенски Лом“ в сътрудничество на Дирекцията на парка, БДЗП и „Зелени Балкани“. Пуснати на свобода, двесте летяха над източната половина на Средиземно море. Сигналят им заглъхна пред крайбрежието на Израел. На гругото младо, получено от Франция, също бе поставен предавател. Успяха да го проследят чак до Африка. И там настъпи краят. Местни хора от Нигер я убили, и то за храна, тъй като за тях този вид е непознат. Преди тях едно груго младо, също снабдено със сателитен предавател, достигна Африка и там намери смъртта си.

Напролет родителите, вече отделени от младите, поемат обратно към родните места. Младите ще престоят 4 до 5 години „в топлите страни“. Едва когато добият окончателното бяло оперение на възрастните ще се завърнат на свой ред и ще отгледат ново поколение. На добър път и дано се върнете живи и здрави! Само в редки случаи лешояди още в кафявото младенческо оперение са били регистрирани у нас.

След като птиците са напуснали окончателно гнездовата дупка, влизаме отново и прибираме остатъците от храната. Общият резултат от събраните през годините материали е следният (тук са включени и резултатите от Г. Георгиев, Дирекция ПП „Русенски Лом“ и Илчо Колев, БДЗП – клон Русе). Многобройни кости от домашни животни

(овце, кози, домашен заек и др.), котки, глави и други части от кокошки, по правило с много резки от нож. Значи са били заклани, а не задигнати, както съм чувал погрешни твърдения. Вълна от овце и кози, често с парчета кожа. Но освен това и немалко останки от диви животни: лалугери и къртици, последните най-често мумифицирани и неизягнати. Кожата им е много здрава, както сме установявали при препараторската работа. Очевидно слабият клон на лешоядите много трудно успява да я разкъса. Младите се заемат с тях само при голям глад. Намирали сме и плъхове, обикновено сиви, които често живеят извън човешките жилища, в свободната природа. И многобройни черупки от сухоземни и блатни костенурки. Но само гребни, до около 15 см дълги. Тях птиците улавят живи и ги носят с краката. Корубата остава цяла – изяждат ги от предния и задния отвор. Също така и змии, даже силния и бърз стрелец или синурник. Трудно е да се реши, кои от тях са хванати живи или кои са били събрани презапени или пребити от невежи хора. Не липсват и птици – на снимките може да се разпознаят гълъб, гарга, сврака, кукумявка. В процеса на работа сме определили и доста други. От многото гребни късчета се оформя образ главно на полезен събирач – хигиенизатор и едва на второ място на ловец. Поради това във всички участъци на евразийския си гнездов ареал не е подложен на преследване.

Именно благодарение на малкия си ръст – едър е колкото пуйка – и способността ефективно да използва всички възможности, предложени от Природата и човешката дейност, успява да се изхрани и оцелее. При това му помага реещият и издръжлив полет, сполучливо използващ възходящите въздушни течения. Крилете достигат разперени до 1,7 м. А освен това и невероятно острото зрение. То постига най-голяма резултатност на ослепителната светлина през обедните часове. Благодарение на всичко това египетският лешояд е успял да се задържи по нашите места. България влиза в северната граница на ареала му. Всички други находища, разположени по-нататък, Румъния, Молдова, Крим, са опразнени още преди десетилетия. В началото на нашата полева дейност през 60-те години по Ломовите сме наблюдавали египетски лешояди като обикновен вид, макар и не многочислен. С Иван и Таню бяхме посетили гнезда в скалите над долния краен квартал на с. Нисово, Русенско. Даже около Басарбово

Крилете достигат разперени до 1,7 м.

Птицата използва камък, за да разбие едно зарязано чуждо яйце

до Русе е имало гнездо до Втората Световна Война! Бай Стефан Цончев – змиера ни е разказвал, че птиците са идвали редовно на Дунава, до отходния канал на кланицата, за да се възползват от кланичните отпадъци. А днес се радваме на присъствието на една единствена

двойка, зорко наблюдавана, охранявана и подхранвана.

В последните десетилетия числеността му катастрофално падна. Причините на този спад не са изяснени до край. Но в резултат на всички тези промени, включително и на обезлюдяването на селата, общата биологична продукция на ландшафта е значително понижена.

Наши колеги, специално посетили африкански страни на Юг от екватора, където малкият лешояд прекарва зимата, са установили, че причините се коренят главно в повсеместната злоупотреба на биоциди там, както и на пряко преследване. Сравняване на сборовете на останки от храната, извършени от млади колеги, с тези от нас през миналия век, не показват значителни качествени отличия. Разликите по-скоро са количествени.

Долината на река Русенски Лом – някога бе добро местообитание за лешоядите

ни. От 1960-та у нас беше въведен нов ветеринарно-хигиенен закон и изградени държавните екарисажи. С това трите едри вида лешояди изчезнаха и то не поради пряко преследване, а защото им бе отнета хранителната база, от която изцяло зависеха. Остана само египетският. До тогава трупове на домашни животни – коне, говеда, магарета, овце, кози – са били оставени обикновено на края на селището. Поне така навремето ми е разказвал възрастният тогава вече жител на с. Пепелина, Русенско, бай Христо Бенков. Той много точно ми е описал както външния им вид, така и местогнезденето им. На белоглавия лешояд на скали, а на картала – по дърветата. ■

Еберхард Унджиян е завършил специалност „Биология“ в Софийския университет „св. Климент Охридски“. Работил е като зав. отдел „Природа“ в Историческия музей в Русе (1960 – 1994). Теренен биолог, фотограф, пещерняк.

Изисквания към авторите на сп. „Природа“

Сп. „Природа“ е научнопопулярно списание, предназначено за широка читателска аудитория: специалисти от различни научни области, преподаватели във висши и общообразователни учебни заведения, студенти, ученици, любознателни читатели с разностранни интереси.

Характерът на списанието налага някои специфични изисквания към авторите: разглеждане на актуален и важен за науката проблем; достъпно изложение; понятен за широката публика език; избягване на чуждици в случаите, когато могат да се употребят съответните български думи; онагледяване на текста с илюстрации, таблици, фигури. Не е желателно обособяването на отделни глави и раздели, както и цитирането на ползваната литература в края на статията.

Обемът на статиите е 5–6 машинописни страници (стандартната машинописна страница е 30 реда, 60 знака на ред, като този обем не включва предлаганата илюстрация). Към ста-

тиите се прилагат кратки биографични данни за автора и негова снимка.

Кратките научни съобщения и любопитни факти се помещават в отделни рубрики, поради което е необходимо да се посочи научната област, към която се отнася съобщението.

Илюстрациите трябва да са годни за непосредствено полиграфическо възпроизвеждане.

За осъществяване на контакт с авторите е необходимо те да посочат на края на статията или съобщението трите си имена, телефон и имейл.

Ръкописите се представят на електронен носител или се изпращат по имейла.

Текстът трябва да е във формат .doc/.rtf за MS Office XP/97-2003 или .docx за MS Office за Win7.

Не се приемат за издаване или отпечатване произведения, в които илюстративният материал е вмъкнат в .doc/.docx/.rtf файл.

Снимките се предоставят на отделни файлове във формати .jpeg и .tif.